

Thomas Mann skrev gärna satir om läkekonsten

Få skönlitterära författare har skildrat läkare så kritiskt som Thomas Mann (1875–1955). Sjukdomar och patientdöden driver handlingen i flera av hans böcker. I romanen »Dr Faustus« skriver Thomas Mann om syfilis, i släktsagan »Buddenbrooks« härjar tyfus och neurasteni, »Herr Friedemann« har svår astma och Gustav von Aschenbach – huvudpersonen i novellen »Döden i Venedig« – avlider i kolera.

Till Thomas Manns mest kända verk hör sanatorieberättelserna »Bergtagen« och »Tristan«. Den tidiga novellen »Tristan« beskriver lungsiktiga Gabriele Klöterjahns vistelse i Alperna. Novellens sanatorium är, precis som flera verkliga sanatorier vid sekelskiftet, inrymt i ett slott, och patienterna kommer från samhällets övre skikt. Doktor Leander är chefläkaren som givit sanatoriet gott rykte, där såväl mag-, lung- och hjärtsjuka som reumatiker och diabetiker vårdas. De viktigaste terapierna innefattar oftast isbitar och morfin, men även massage och olika elektricitetskuror erbjuds för att lindra symtomen – inte olik arsenalen på samtida verkliga sanatorier. Vidare betonas värdet av den sunda ozonrika luften och den nyttiga kosten.

På sanatoriet lär Gabriele Klöterjahn känna den misslyckade författaren Detlev Spinell, som i mycket är hennes mans motsats, den framgångsrike och vitala egenföretagaren Anton Klöterjahn. Som i flera andra av Thomas Manns verk uppstår en konflikt: ska Gabriele ge sig hän åt det sköna – musiken och konsten – eller bör hon hålla sig till kärnfamiljen och den trygga borgerligheten? Problematiken återfinns hos Thomas Mann själv – han pendlade mellan ett dynamiskt dekadent dandyliv i bohemkretsar och ett småborgerligt familjeliv. Novellen »Tristan« är en burlesk replik till Richard Wagners opera »Tristan och Isolde«, och den innehåller flera paralleller till både operan och Wagner själv. Exempelvis hänсыftar sanatoriet, som kallas Einfried (vråde är medeltidstyska för lugn) på Wagners hemort Wahnfried, som ligger utanför Bayreuth i södra Tyskland. Trots att Tristan delvis uppfattas som en Wagner-satir var kompositören en uppburen förebild för Thomas Mann. Femtio år efter Wagners död hyllade Mann honom med skriften »Leiden und Größe Richard Wagners«.

Det kan vara av intresse att diskutera sanatoriets olika funktioner i skönlitteraturen. Kanske kan sanatorierummet betraktas som en heterotopi. Heterotopi och heterotopologi (läran om heterotopier) är begrepp som myntades av den franske filosofen och idéhistorikern Michel Foucault (1926–1984). Han definierar heterotopi som ett rum i samhället med egna och särskilda regler.

Som exempel på heterotopier nämner Foucault bibliotek, kyrkogårdar och bordeller. Han menar att tiden i heterotopin, heterokronin, inte stämmer överens med tiden utanför, och för att heterotopin ska fungera krävs att dess deltagare bryter med sina tidigare tidsbegrepp. Dagarna består av rutiner, som paradoxalt nog anses leda till att vardagen går långsammare än vanligt, medan åren förgår snabbare. Thomas Mann

Thomas Mann

diskuterar tidsfenomenet utförligt i ett kapitel i »Bergtagen« (Exkurs über den Zeitsinn).

Thomas Manns »kliniska blick« har fångat många läkares intresse. Hans initierade skildringar av läkare och sjukdomar väcker frågan vilka erfarenheter han själv hade som patient. Hans husläkare, doktor Friedrich Rosenthal, har dokumenterat att Thomas Mann led av cancer, men diagnosen fick enligt familjens önskemål inte förmedlas till patienten själv. 1909 for författaren till Zürich för att hos doktor Bircher-Benner få hjälp med en bukåkomma. Bircher-Benners institut »Lebendige Kraft« besöktes även av andra kända författare som Hermann Hesse, Rainer Maria Rilke och Romain Rolland. Det är känt att Thomas Mann besökte sanatorier vid åtskilliga tillfällen, dock aldrig som patient, men några gånger för att besöka hustrun Katia Mann. Kanske inspirerade sanatoriebesöken och kontakten med läkarna honom att skriva.

Thomas Manns förhållande till medicinen är tudelat. Å ena sidan entusiasmerades han av medicinsk vetenskap, han lärde mycket av läkare, han gjorde studiebesök på sjukhus och granskade de klassiska författarna Goethes, Schillers och Novalis' medicinska skrifter. Textpassager ur »Bergtagen« kan snarast liknas vid läroböcker i fysiologi och anatomi. Å andra sidan kan läsaren notera att ingen av de läkare som skildras i Manns samlade verk lyckas kurerar en enda patient. Ingen annan yrkesgrupp skildrar Mann så noggrant som läkarens, och ingen annan profession utsätts för så mycket satir. Om doktor Leander, chefläkaren i »Tristan«, skriver han att »vetenskapen flytt honom med kyla och långdragen pessimism«. Den andre doktorn på sanatoriet Einfried, doktor Müller, »tar hand om de hopplösa och de friska ... och han är knappt värd att nämna vid namn«. Hofrat Behrens, läkaren i »Bergtagen«, återkommer en sista gång i novellen »Die Betrogene« [10]. Där griper professorn efter skalpellen, går mot operationsbordet och suckar: »Also los, ut aliquid fieri videatur!« (Låt oss operera så att folk tror att vi gör något!) Dottern till patienten konstaterar att »det finns sjukdomar, som är för bra för doktorerna«. Ambivalensen skapar dynamik.

Nils Hansson

forskningsstuderande, enheten för medicinens historia, Lunds universitet

Edgar Platen

professor, institutionen för tyska och nederländska, Göteborgs universitet

**THOMAS MANN
skrev om sin
samtids sanato-
rier – en för-
svunnen värld.**
Foto: Lebrecht/IBL